

Inhoud

	Inleiding: Kansen voor Thema's en Taal	VII
Hoofdstuk 1	Basis en bouwstenen	1
1.1	Betekenisvolle activiteiten	5
1.2	Werken met het vierveldenmodel	7
1.3	Eén activiteit: drie fasen	10
1.4	Een rijke leeromgeving	11
1.5	Taal 'doe' je samen	14
1.6	Instructie voor iedereen	16
1.7	Leertrajecten opbouwen	22
1.8	Handelingsgericht observeren en registreren	30
1.9	Evalueren en portfolio	32
Hoofdstuk 2	Gespreksactiviteiten	35
2.1	Hardop denken met elkaar	36
2.2	Gespreksactiviteiten en woordenschat	38
2.3	Verschillende gespreksactiviteiten	41
2.3.1	Eigen ervaringen	42
2.3.2	Gesprekken over boeken, teksten en verhalen	44
2.3.3	Gesprekken met een gast in de klas	46
2.3.4	Gesprekken bij onderzoeksactiviteiten	49
2.3.5	Actuakring	51
2.4	Gesprekken en samenwerkend leren	53
2.5	Drie velden, één ontwikkeling	55
2.6	Rol van de leerkracht	55

Hoofdstuk 3	Leesactiviteiten	63
3.1	Met jou wil ik lezen	64
3.2	Goed leesonderwijs	64
3.3	Leesdoelen	69
3.4	Leesactiviteiten in beeld	75
3.4.1	Leesomgeving	75
3.4.2	Welke boeken en teksten	78
3.4.3	Aanbod van leesactiviteiten	81
3.5	Rol van de leerkracht	89
Hoofdstuk 4	Schrijfactiviteiten	97
4.1	Met jou wil ik schrijven	98
4.2	Goed schrijfonderwijs	101
4.3	Schrijfdoelen	108
4.4	Schrijfactiviteiten in beeld	116
4.4.1	Leeromgeving voor teksten schrijven	116
4.4.2	Aanbod van schrijfactiviteiten	118
4.5	Rol van de leerkracht	121
Hoofdstuk 5	Organisatie en invoering	127
	Geraadpleegde literatuur	145
	Trefwoordenregister	155

Inleiding: Kansen voor Thema's en Taal

VII

Thema's en Taal is geschreven voor leerkrachten in de bovenbouw, de groepen 5 tot en met 8.

In 2004 verscheen het boek voor het eerst. Het geeft invulling aan aspecten van een ontwikkelingsgerichte benadering van het taalonderwijs. Daarbij is het uitgangspunt het verbinden van het taalonderwijs aan thema's in de klas en aan de onderzoeksactiviteiten van leerlingen.

Een uitgebreide beschrijving van thematiseren en onderzoekend leren is te lezen in *Vakken en Vorming in onderzoek* dat van de hand van Lorien de Koning in 2013 verscheen.

In deze nieuwe *Thema's en Taal* wordt verwezen naar dit boek en zijn uitwerkingen van thematiseren en onderzoek dus weggelaten. We richten ons op de kansen die er binnen thema's zijn voor inhoudsrijk taalonderwijs. Brede activiteiten waarbinnen veel te leren valt, doordat leerlingen op zinvolle wijze mondelinge en schriftelijke taal gebruiken. De leerkracht speelt daarin natuurlijk een belangrijke rol. Thema's en Taal goed integreren betekent dat de leerkracht zelf leertrajecten kan ontwerpen, waarbij taaldoelen verbonden worden aan de ontwikkeling van het thema in de klas. Instructies en oefenmomenten worden zorgvuldig gepland en verbonden aan de betekenisvolle activiteiten die in het thema worden opgebouwd.

In *Thema's en Taal* wordt duidelijk hoe dat kan in gespreksactiviteiten (hoofdstuk 2), in leesactiviteiten (hoofdstuk 3) en in schrijfactiviteiten (hoofdstuk 4).

Hoofdstuk 5 laat zien hoe *Thema's en Taal* georganiseerd kan worden en hoe leerkrachten deze aanpak kunnen leren en invoeren.

Voor dit boek is gebruikgemaakt van onderzoek van velen en bouwen wij voort op de ontwikkeling van tal van scholen. Alle praktijkbeschrijvingen zijn tot stand gekomen door intensieve samenwerking met bovenbouwleerkrachten van verschillende scholen door het land.

Dit boek is geen methode of programma en het levert ook geen voorschriften. Het wil wel een handboek zijn voor leerkrachten die zelf willen nadenken over hun onderwijs en samen met hun leerlingen een enerverende praktijk willen neerzetten. Door leerlingen te betrekken bij Thema's en Taal en ze daadwerkelijk een stem te geven in de opbouw van het aanbod in de klas en ze verantwoordelijkheid te geven voor hun eigen leren.

Wij zijn veel dank verschuldigd aan al die leerkrachten die de afgelopen jaren met ons meewerkten en meedachten. Zij en hun leerlingen vormen een inspirerende bron waaruit wij mogen putten. Zonder hun praktijken kunnen wij Thema's en Taal niet verder ontwikkelen en was deze tweede editie van het boek er niet gekomen.

Onze dank gaat uit naar de bovenbouwleerkrachten van de volgende scholen:

- Amsterdam: Basisschool Oostelijke Eilanden
- Amsterdam: OBS De Kleine Reus
- Amsterdam: ABBS De Zuiderzee
- Assendelft: ICB Octant
- Den Haag: De Gelderlandschool
- Heiloo: RKBS Paulusschool
- Houten: SBO De Wissel
- Huissen: RKBS De Boemerang
- Ridderkerk: OBS De Piramide
- Schagen: OBS Julianaschool
- Utrecht: OBS De Klim
- Zuidschermmer: RKBS Sint Michaëlschool

Hartelijk dank ook onze collega's Tonny Bruin, Marjolein Dobber, Inge Haarsma, Lorien de Koning en Marte van Vliet voor hun bijdragen aan de praktijk en het kritisch doornemen van de eerste teksten.

Bea Pompert en Gerri Koster

1 **Basis en bouwstenen**

Bij Thema's en Taal in de bovenbouw gaat het om een brede en functionele aanpak van het taalonderwijs. Taal komt niet uit het taalboekje, maar blijft verbonden aan de wereldoriënterende onderwerpen en sociaal-culturele praktijken in de klas (De Koning, 2013). We bedoelen daarmee een herkenbare, menselijke activiteit, die voor de leerlingen persoonlijk betekenisvol wordt, doordat zij zich herkennen in de kwesties die er in spelen en daaraan mee willen doen. Door deel te nemen aan zo'n sociaal-culturele praktijk krijgen leerlingen veel kansen op fundamenteel en verdiept leren. Oók voor taal, omdat sociaal-culturele praktijken altijd taalactiviteiten omvatten (Wells, 2000).

Om goed mee te doen moeten leerlingen goede gesprekken voeren, complexe, zakelijke teksten lezen en zelf verschillende genres teksten schrijven. Maar bovenal moeten zij enthousiaste taalgebruikers worden, genieten van lezen en schrijven en zich daarbij competent voelen. Taal is dus niet 'los verkrijgbaar', het is geen vak apart. Je hoeft het bovendien niet in je eentje te kunnen en te weten. Taal gebruiken en taal leren doe je met elkaar. De leerkracht en je klasgenoten bieden je altijd hulp als dat nodig is en door samenwerking met anderen leer je meer en beter.

Deze aanpak kent een aantal bouwstenen, waarmee leerkrachten hun werkwijze onderbouwen en vormgeven.

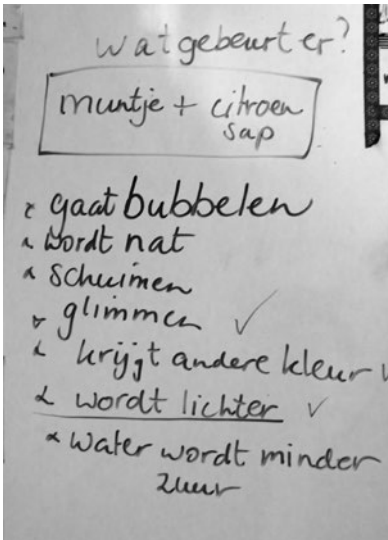
'Maagzuren'

In groep 5 is het thema 'Ziek en Gezond zijn'. De groep doet onderzoek naar de spijsvertering en er zijn veel kinderen die zich afvragen wat maagzuren zijn en welke functie die hebben. De leerkracht stelt voor om een experiment te doen met zuren om de leerlingen te laten ontdekken dat een zuur iets op kan lossen. Daarmee wil ze de verbinding maken met de werking van maagzuur. Na de introductie van de leerkracht over het maagzuur in je lichaam, maken de leerlingen in kleine groepen een woordveld over 'dingen die zuur zijn'. De leerlingen noemen 'azijn', 'citroen', 'zure bommen', 'zure snoepjes'. De leerkracht legt uit dat ze een experiment gaan doen met citroensap, een zure vloeistof. In de fase van open exploratie stellen leerlingen algemene vragen en doen ze ontdekkingen door proefjes uit te voeren. Ze observeren wat er gebeurt en leggen dat kort schriftelijk vast.

In kleine groepen gaan ze onderzoeken wat er met een 'vies, zwart muntje' gebeurt als je die vijf minuten in water of in citroensap legt. Vooraf stelt elk groepje een hypothese op. Wat denk je dat er gebeurt?

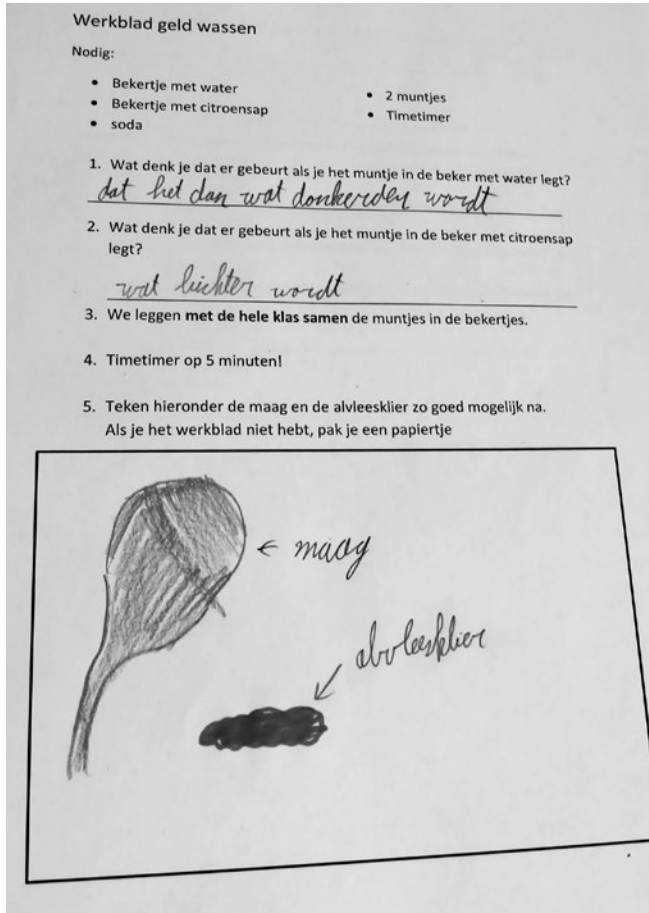

Figuur 1.1 Nauwkeurig waarnemen

Figuur 1.2 Voorspelling en afvinken waarneming experiment muntje

Sommige leerlingen denken dat het muntje in het water donkerder wordt en in het citroensap lichter. Anderen denken dat in het citroensap het muntje gaat schuimen, glimmen en dat het water minder zuur wordt. Als er vijf minuten voorbij zijn bekijken de leerlingen de muntjes en schrijven ze op wat ze zien.

Figuur 1.3 Werkblad geld wassen

De leerlingen vergelijken de conclusies van 'wat zien we' met hun hypothesen. Ze bespreken dit in hun groepje en noteren kort hun bevindingen.

In het gesprek in de grote groep na het experiment verzamelt de leerkracht de conclusies en vraagt door: "Hoe denken jullie dat het komt?" "Wat weten we nu?" De leerlingen verwoorden wat ze hebben ontdekt en gebruiken die informatie om te argumenteren en te discussiëren over de gevonden antwoorden en ideeën. Ze

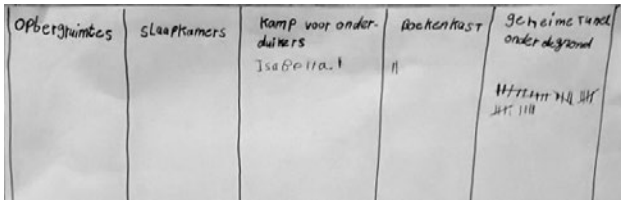
luisteren naar elkaars argumenten en bespreken wat er in het lichaam gebeurt met maagzuur. Na dit gesprek is er nog een leesactiviteit. De leerlingen mogen zelf een tekst kiezen die te maken heeft met het onderwerp. De leerkracht heeft een aantal teksten en boeken geselecteerd waarmee de leerlingen aan de slag kunnen. Er is voor elk wat wils.

In deze praktijksituatie wordt duidelijk dat de interesse voor de inhoud en de vragen van de leerlingen gehonoreerd worden door de leerkracht. De leerlingen raken betrokken op de inhoud en op hun onderzoek en daarmee komen taaldenkprocessen, woordbetekenissen, schrijven en lezen functioneel de groep in.

1.1 Betekenisvolle activiteiten

Het activiteitenaanbod van Thema's en Taal bestaat uit betekenisvolle activiteiten. Dit geldt voor de onderzoeksactiviteiten die de leerlingen ondernemen, de gesprekactiviteiten en de lees- en schrijfactiviteiten. De leerlingen geven zelf betekenis aan inhoud en activiteiten. Daarvoor zijn betrokkenheid, interesse en gretigheid om zaken aan te pakken nodig. Niet alleen de leerlingen geven betekenis aan de activiteiten. Ook de leerkracht doet mee aan de betekenisverlening, zodat de leerlingen in aanraking komen met goede inhoudsdoelen én taaldoelen.

In de groep van juf Paula maakt het thema 'Overleven in de Tweede Wereldoorlog' veel los bij de leerlingen. Ze hebben veel vragen. De onderzoeksvraag 'Wat was de beste plek om ondergedoken te zitten?' is aanleiding om de leerlingen van het onderzoeksgroepje teksten te laten lezen ('De schuilkelder' en 'De verborgen wereld'). Paula heeft instructie gegeven over 'de belangrijkste informatie uit de tekst halen'. Wat vind je belangrijk om te weten? Welke informatie heb je nodig voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag? Tijdens het lezen markeren de leerlingen de belangrijkste informatie over een onderduikplek. Na het lezen bespreken ze die informatie met elkaar en komen ze nog met ideeën over andere schuilplekken. Daarna doen ze praktijkonderzoek met een enquête: Welke onderduikplekken zijn er? Wat vinden de kinderen de beste plek om onder te duiken? De leerlingen maken een format om de meningen van de groep snel te kunnen peilen door middel van turven. Ze leggen aan de groep uit wat ze willen onderzoeken en hoe. Aan alle leerlingen in de groep vragen ze: "Waar zou jij het liefst willen onderduiken?" De uitslag 'Welke plek is het meest gekozen?' wordt bekendgemaakt. De leerlingen schrijven een korte tekst en verwerken daarin de informatie die ze hebben opgebouwd uit het bronnenonderzoek en het praktijkonderzoek in de groep. De tekst komt in de krant, het eindproduct van het thema.

Geheime plekken

Geschreven door: J. en N.

De beste plek om ondergedoken te zitten is een geheime tunnel onder de grond. Want dan kan je als je uit de tunnel bent op verschillende plekken zijn. Dit is getest op basisschool de Boemerang groep 5/6 donkerblauw. Want je moest onderduiken als je joods was of als je mensen in huis nam. En als de Duitsers dat wisten, dan moest je onderduiken omdat daar de doodstraf op stond. Als je ergens bent mag je nooit en ik bedoel echt nooit met iemand over praten want als een NSB'er dat hoort dan word je opgepakt en dan heb je ook de doodstraf dus pas op (NSB'ers zijn mensen die de Duitsers hielpen).

Figuur 1.4 Onderduiken

Niet alleen de leerlingen zijn heel tevreden over hun activiteiten. Ook leerkracht Paula is enthousiast, omdat deze activiteitenreeks allerlei kansen creëert voor de volgende taaldoelen:

- belangrijke informatie achterhalen;
- nieuwe woorden leren;
- informatie toepassen in het enquêteonderzoek;
- in gesprek gaan over de inhoud van de tekst en de uitkomsten van het onderzoek;
- het schrijven van een betoog;
- het presenteren van je bevindingen.

Omdat het bij de thema's en de activiteiten gaat om levensechte kwesties en onderwerpen en de eigen vragen van de leerlingen komen leerinhouden en taaldoelen in samenhang en vakoverstijgend aan bod. Maar ook brede bedoelingen, zoals communiceren, argumenteren en redeneren, systematiseren en formaliseren komen tot hun recht (Van Oers, 2009).